

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

maken? Kan de psychoanalyse dan niet zonder die 'harde kant' bestaan? Wordt onze praktijkvoering anders wanneer we alle fMRI-plaatjes van de hersenen in ons hoofd hebben? Ik denk het niet. In de *talking cure* blijft het woord centraal staan. En of het centrum van Broca nou direct in de buurt van de amygdala ligt of juist niet, zal daar niet veel aan afdoen. Alle pogingen tot *Aufhebung* van de tegenstelling tussen lichaam en geest ten spijt, blijft de kloof tussen beide goed zichtbaar. In de bijdrage van Patrick Luyten e.a. vond ik dat het meest opvallend; na een uitgebreide uiteenzetting over neuronale systemen werd ineens overgegaan op een beschrijving van de kliniek. Voor mij zat er geen enkele verbinding tussen het eerste en het tweede deel, maar ik had wel het gevoel dat de zon ging schijnen, dat wel.

Er moet mij nog iets van het hart. Ondanks alle waarschuwingen tegen onverantwoord reductionisme in het boek is de tendens in sommige bijdragen (Shevrin, Nicolai, Luyten en Oppenheim) wel erg deterministisch. De meest gefundeerde bijdrage met een pleidooi voor een dialoog tussen psychoanalyse en neurowetenschappen is van de hand van een filosoof, Gertrudis Van de Vijver. De grootste indruk heeft de bijdrage van de van huis uit biologe Ariane Bazan op mij gemaakt. Zij heeft de mogelijkheden en begrenzingen van een interactie tussen psychoanalyse en *neuroscience* op een voortreffelijke wijze verwoord. Voor mij persoonlijk was deze tekst een epifanie.

Literatuur

FOUCAULT, M. (1963). *Naissance de la clinique — Une archéologie du regard médical*. Parijs: Presses Universitaires de France.

De eindige en de oneindige analyse in relationeel perspectief

Bespreking van

Jill Salberg (red.) (2010). *Good enough endings — Breaks, interruptions, and terminations from contemporary relational perspectives*. New York/Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 99453 8, 318 pp., £ 22,99

MARC HEBBRECHT

Tot op heden beschikken psychoanalytici nog niet over een richtinggevend paradigma voor het beëindigen van de behandeling. De grondtekst van Freud is natuurlijk wel bekend, namelijk *De eindige en de oneindige analyse*, die hij schreef kort voor zijn dood, maar die levert ons weinig houvast bij de actuele psychoanalytische praktijk. Een boek dat dit thema systematisch onderzoekt is dan ook zeer welkom.

Of men psychoanalyse beschouwt als een behandeling dan wel als een ervaring, maakt veel verschil uit voor het beëindigen. Het verdwijnen van symptomen is geen voldoende reden om de behandeling te beëindigen; de vlucht in de genezing is ons bekend. Er is meer nodig! De overdrachtsneurose dient voldoende doorgewerkt te zijn, ook de negatieve en de moederlijke overdracht verdienen aandacht (dit was de kritiek van Ferenczi ten aanzien van Freud). In de beginperiode van de psychoanalyse werd de nadruk gelegd op het opheffen van de infantiele amnesie, het verzwakken van de afweer, het verbreden van het egofunctioneren, het verzachten van een streng superego en het kunnen waarnemen van de analyticus als een reëel persoon. Later zag men in dat iemand pas klaar is om te stoppen wanneer de zelfanalytische functie ontwikkeld is. Het stellen van een einddatum brengt de analyse soms weer in beweging. Dit kan gepaard gaan met een crisis, wan-

neer oude symptomen opnieuw opflakkeren of wanneer nieuwe symptomen opduiken. Een succesvolle beëindiging wordt pas mogelijk geacht wanneer er gerouwd wordt over het feit dat vroegkinderlijke verlangens nooit door de analyticus bevredigd zullen worden. De beperktheid van de klassieke kuur wordt scherper onder ogen gezien: zelfs een succesvolle analyse biedt geen bescherming tegen nieuw psychisch lijden, een complete psychoanalyse bestaat niet, niemand ondergaat tijdens de analyse een volledige transformatie of een metamorfose. Het leven blijft een (innerlijke) strijd, die slechts bij de dood tot stilstand komt. Vooral wanneer patiënten met ernstige persoonlijkheidsstoornissen worden behandeld, krijgen we te maken met negatieve therapeutische reacties en impasses. Hoelang moet men dan met de analyse doorgaan? Is de suggestie van Freud om na vijf jaar opnieuw een analytisch traject te ondernemen haalbaar? We mogen niet vergeten dat de analyses in Freuds tijd veel korter duurden dan nu het geval is. Ook wordt nu veel gematigder gedacht over wat te bereiken valt: expansie van psychische ruimte, het ontwikkelen van nieuwsgierigheid naar gevoelstoestanden, meer engagement in het eigen leven en in relaties, vermindering van de herhalingsdwang. Dankzij de inbreng van Klein benadrukt men het belang van het vertoeven in de depressieve positie: wie zijn behandeling wil beëindigen, moet voldoende in staat zijn om angst, pijn, verdriet en ambivalentie te dragen. Bion heeft daarna gewezen op het belang van leren uit ervaring, het kunnen loslaten van samenhang en het accepteren van periodes van verwarring (non-integratie) met de bijhorende angsten vooraleer nieuwe kennis tot stand komt. Wie het onbekende tegemoet kan treden in een toestand van hoopvolle verwachting, kan beëindiging van de analyse overwegen. Lacan wijst op de noodzaak van het accepteren van de castratie bij zichzelf en bij de ander. In plaats van geleefd te worden door het symptoom, kan de patiënt in het gunstige geval beter leven

met zijn symptomen en beperkingen. Het beëindigen van de analyse confronteert de analysant met de vergankelijkheid van het leven, de onvermijdelijkheid van het lijden en de beperkingen van de therapie.

Good enough endings beschouwt het beëindigen vanuit een relationeel gezichtspunt (dus binnen een tweepersonenpsychologie) en gaat uit van de psychoanalyse als een ervaring. Waarom wil iemand zo'n diepgaande band opgeven? Een psychoanalyse is immers een rijke gehechtheidsrelatie, die vaak meer bevredigend is dan vorige relaties ooit geweest zijn. In welke relatie wordt het verlangen naar erkenning en bevestiging in die mate bevredigd? Psychoanalyse wordt steeds meer geleid door principes van intersubjectiviteit en constructivisme. Ook wanneer de behandeling wordt gestopt, blijft er nog analytisch werk te doen. Belangrijke veranderingen vinden dikwijls plaats na het beëindigen van de analyse. Een constructieve analytische relatie wordt slechts met moeite opgegeven. Bij het beëindigen van een analyse dient ook de analyticus in contact te komen met zijn gemis, verdriet en teleurstellingen. Dit veronderstelt onderzoek van de tegenoverdracht en het bewustzijn van de eigen gehechtheidsstijl. Gehechtheid, relationele verbondenheid, wederkerigheid en empathie zijn minstens even belangrijk als de in onze cultuur overgewaardeerde onafhankelijkheid en autonomie. In het boek wordt veel aandacht besteed aan de — ook in de eigen klinische praktijk goed herkenbare — moederlijke weerstand, namelijk het zich verdedigen tegen een intieme band, waarbij men zich verbonden voelt met en afhankelijk van de ander.

Het beëindigen van een relationele psychoanalyse omvat een proces van afscheid nemen van zelftoestanden die zowel bij de analysant als bij de analyticus in de gezamenlijke ontmoeting tot stand komen. Het is ook een proces van laten gaan, waarbij een langzame en niet-traumatische transformatie op gang komt van perfectionistische en grootse verwachtingen naar het

aanvaarden van kwetsbaarheid en de wederzijdse constructie van een natuurlijke intimiteit. Het komt er vooral op aan verlies en ontgoocheling te kunnen ervaren en tezelfdertijd hoopvol de toekomst tegemoet te zien. Ten slotte realiseren we ons steeds meer dat *impliciet relationeel weten* slechts veranderd kan worden door reëel gevoelde en geageerde ervaringen, die zich over een significante tijdsperiode, in de aanwezigheid van betekenisvolle anderen, herhalen. In dit boek wordt vooral gepleit voor een psychoanalyse waarin de intermenselijke ontmoeting centraal staat en waarin de analyticus verbondenheid toelaat en zich niet schaamt voor zijn eigen beperkingen en kwetsbaarheid. Deze visie wordt geïllustreerd met vele klinische vignettes. Een goede beëindiging veronderstelt immers dat de analysant kan terugkomen wanneer hij in zijn leven met een nieuw probleem wordt geconfronteerd. Het gebeurt niet zelden dat de analysant vele jaren later opnieuw contact opneemt, bijvoorbeeld als hij met een levensbedreigende ziekte te maken krijgt.

Dit boek is een aanwinst. Vooral het klinische materiaal zal de lezer ontroeren.

Hedendaags klassiek

Bespreking van

Morris N. Eagle (2011). *From classical to contemporary psychoanalysis — A critique and integration*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 87162 4, 321 pp., € 22,99

RONNY VANDERMEEREN

In zijn beroemde roman *Il gattopardo* (De tijgerkat) laat Giuseppe Tomasi di Lampedusa een van zijn personages de gevleugelde uitspraak doen: 'Als we willen dat alles blijft zoals het is, moet alles anders worden.' Oud en nieuw zijn inherent met

elkaar verbonden. Eagle lijkt met *From classical to contemporary psychoanalysis* in eenzelfde voetspoor te treden.

Het boek wil een overzicht geven van de vele ontwikkelingen en vernieuwingen die zich de laatste veertig jaar hebben voltrokken binnen het psychoanalytische veld. Veel van die nieuwe theorieën lijken radicaal te breken met de traditionele psychoanalytische theorie. Eagle deelt zijn boek logischerwijs in drieën, met een deel over de freudiaanse theorie, een deel over hedendaagse psychoanalytische theorieën en een afsluitend deel dat de voorgaande enigszins tracht te integreren. Al in zijn voorwoord probeert Eagle mogelijke kritische bedenkingen de pas af te snijden. In zijn bespreking van hedendaagse theorieën beperkt hij zich tot de objectrelationele theorie van Fairbairn, de relationele theorie van Mitchell, de zelfpsychologie van Kohut en de intersubjectieve theorie van Stolorow. Eagle laat aldus andere hedendaagse ontwikkelingen terzijde liggen, maar hij verklaart zijn keuze door te stellen dat hij zich richt op die theoretische ontwikkelingen die het meest representatief zijn voor hun tijdgeest, die op de meest radicale manier afstand nemen van de klassieke theorie, en die daardoor de grootste uitdaging vormen indien de psychoanalyse een zekere graad van eenheid wil bereiken of behouden. Eagle verdedigt ook zijn keuze om slechts in zeer beperkte mate klinische vignettes ter illustratie van bepaalde stellingnamen te hanteren. Maar zijn argument dat er steeds een groot verschil is tussen wat als vignet wordt gerapporteerd en wat er werkelijk plaatsvond, vind ik hier weinig overtuigend. Anderzijds beklemtoont Eagle dat hij geen praktijkgericht handboek wil brengen noch een nieuwe theorie. Een duidelijke verheldering van de verschillende theorieën en concepten, met een aanzet tot (gedeeltelijke) integratie, kan de therapeut wel helpen om het eigen denken en klinisch werk aan te scherpen. In deze komt Eagle tegemoet aan het pleidooi voor meer begripsonderzoek zoals ik dat bij Schalkwijk (2006) las. En laat ik